

Introduktion til biskoppernes gudstjenesteoplæg juni 1991

Af Holger Villadsen

I august måned udkom »Oplæg til gudstjenesteordning, juni 1991« udarbejdet af biskopperne. I forordet redegøres for forhistorien, herunder især betænkningerne fra Liturgikommissionen af 1970. Det fremgår heraf, at det i 1988 stod biskopperne klart, at liturgikommissionens Forslag til Alterbog (Betænkning nr. 1057, København 1985) ikke kunne anbefales til autorisation i sin helhed. Erfaringerne fra prøveanvendelsen i perioden 1986-87 var i hovedsagen positive i henseende til indførelsen af en gammeltestamentlig læsning, til kun at have én evangelielæsning og til forslaget om at have tre forskellige nadverritualer. Derimod var vurderingen, at der ikke som helhed var tilstrækkelig bred opbakning bag forslaget om at bruge epistlen som udgangslæsning, eller til de nye ind- og udgangsbønner og til de nye indledningskollektter. Liturgikommissionen var nedlagt, og at begynde helt forfra med en ny kommission ville sandsynligvis betyde en uheldig forlængelse af den nuværende uafklarede situation. Derfor påbegyndte biskopperne i 1988 et arbejde med at revidere hele det foreliggende materiale på grundlag af de indhentede erfaringer og udtalelser. Der har indtil nu været afholdt 8 plenummøder, der normalt har strakt sig over to dage, og ca. 24 udvalgmøder. Og det er resultatet af dette arbejde, der nu er lagt frem.

Den nye bibeloversættelse skal anvendes både i alterbog og i ritualer; men Bibelselskabet er endnu ikke færdig med at revidere forslaget til ny bibeloversættelse. Derfor er gudstjenesteoplægget kun foreløbigt i henseende til bibelanvendelsen i alterbog og ritualer. Det kan ikke være anderledes, når målsætningen er, at den nye alterbog tidsmæssigt skal koordineres med den nye bibeloversættelse og ligge klar til at blive taget i brug 1. søndag i advent 1992. Foreløbigheden på dette punkt udgør ikke noget problem, idet der er beregnet tid til at udføre det nødvendige redaktionelle arbejde i løbet af foråret 1992. På de fleste punkter vil det være helt uproblematisk og kunne udføres med direkte anvendelse af Bibelselskabets bibeltekst indskrevet på EDB. Derfor er der ikke nogen grund til på nuværende tidspunkt at lede efter trykfejl og lignende i oplæggets bibelske læsninger, for denne tekst skal under alle omstændigheder udskiftes. Oplægget har i de fleste tilfælde anvendt Bibelselskabets prøveoversættelser, men man kunne lige så godt have anvendt den nuværende autoriserede bibeloversættelse. Begge dele ville være lige foreløbigt.

Kommentarerne, der kommer ind i løbet af dette efterår, vil blive behandlet på et bispemøde i november, hvor der vil blive truffet princip-

beslutning vedrørende biskoppernes indstilling. Men arbejdet med at færdigredigere oplægget til ny alterbog vil nødvendigvis strække sig et stykke hen i foråret 1992, og der vil formentlig være mulighed for at tage hensyn til forslag om mindre ændringer af perikopevalg og ordlyd i bønner m.m., såfremt de fremkommer i løbet af vinteren.

Højmesseordningen

Hvis man spørger, hvor højmessens centrum ligger, vil det bedste svar ud fra en luthersk gudstjenesteforståelse være, at den har to centre: det første er evangeliets forkyndelse gennem evangelielæsningen, trosbekendelsen og prædikenen, og det andet er nadveren¹. De to centre er forbundne og bestemmer tilsammen gudstjenesten som helhed, ligesom en ellipse har to centre, der tilsammen bestemmer ellipsens form og indhold.

Udover disse to centre i højmassen kan der være et tredje, nemlig dåben. Men dåben er ikke en integreret del af højmassen på samme måde som evangeliets forkyndelse og nadveren. I modsætning til forkyndelsen og nadveren, der er beregnet til at gentages, er dåben efter sit væsen en éngangsbegivenhed. I oldkirken havde man almindeligvis kun dåb én gang om året eller kun nogle få gange. Denne tradition har vi forlængst forladt og holder dåb jævnt fordelt over årets søndage. Men det er dog alligevel sådan, at dåbsfrekvensen afhænger af, hvor mange der skal døbes, og hvor stort befolkningstallet er i pågældende sogn. Og gudstjenesten bliver ikke en ufuldstændig gudstjeneste, blot fordi der tilfældigvis ikke er nogen tilmeldt til dåb den søndag.

At nadveren er det ene af højmessens to centre kommer ikke klart til udtryk i de nuværende liturgiske bøger. Selve højmesseordningen har kun en lille rubrik om, hvordan nadverritualet indpasses i højmassen, når der er nadver. Og selve nadverritualet skal findes et andet sted i bøgerne. Til forskel herfra indgår nadverritualet som en del af højmassen i det foreliggende oplæg af juni 1991.

Forudsætningen for denne ændrede formelle disposition er en påstand om, at der til en normal højmesse hører nadver, og at det derfor er både naturligt og praktisk at lade nadverritualet indgå i højmesseordningen på den plads, hvor nadveren nu engang finder sted. Og forudsætningen er endvidere en gudstjenestepraksis, hvorefter der normalt er nadver ved søndagens højmesse. Som en afledet konsekvens af, at nadveren indgår som en del af højmesseordningen, er der gennemført en opdeling af nadverritualet i nogle underpunkter. Nadverritualet er blevet underopdelt i fire punkter: Nadverbøn eller nadverindledning (15), Fadervor (16), Indstiftelsesordene (17) og Nadvermåltidet eller uddelingen (18).

Liturgikommissionen har i sine betænkninger foreslået tre nadverritualer: et kort ritual, en let revideret udgave af 1912-ritualerne og et udvidet nadverritual. Tilsvarende er der i oplægget af juni 1991 foreslået tre nadverritualer, der i hovedtræk svarer til liturgikommissionens forslag, men dog ikke er identiske.

Fællesnævner for nadverritualerne er de tre sidste underpunkter: Fadervor, Indstiftelsesordene og Nadvermåltidet (uddelingen). Underopdelingen af nadverritualet har derved muliggjort, at forskellene mellem nadverritualerne i store træk kun kommer til udtryk i det første punkt: Nadverbønnen eller nadverindledningen.

Selv om nadveren er anført som en del af højmesseordningen, er der dog opretholdt en mulighed for at holde hovedgudstjeneste uden nadver. Det kan være morgen- eller aftengudstjenester ved bykirker, eller de tilsvarende gudstjenester i flersognspastorater på landet, og der er da også steder, hvor der eksempelvis kun er tradition for nadver én gang om måneden. Det har i disse situationer ikke været intentionen at opstille et krav om, at der skal være nadver ved de pågældende gudstjenester. Og højmesseordningen er derfor også udformet sådan, at gudstjenesten efter salmen efter prædikenen kan afsluttes uden nadver. I disse tilfælde fortsættes efter »Salmen efter prædikenen« med slutningskollekten om ordet, eller kirkebønnen bedes fra alteret efterfulgt af Fadervor.

Det andet centrum i højmissen er evangeliets forkyndelse gennem evangelielæsningen, trosbekendelsen og prædikenen. Siden indførelsen af anden tekstrække i slutningen af sidste århundrede har vi haft to forskellige evangelielæsninger i højmissen. Det er ikke noget nyt, at der var to evangelielæsninger, for det var der også i de tidligere danske ordninger. Dengang var det blot samme læsning, der blev læst to gange: dels messet fra alteret, og dels læst fra prædikestolen i umiddelbar forbindelse med prædikenen. Indførelsen af anden tekstrække betød altså, at der opstod et skel mellem den liturgiske evangelielæsning fra alteret og prædiketeksten, idet det var to forskellige tekster. En rød tråd gennem liturgikommissionens arbejde har været en påstand om, at den evangelietekst, der ikke blev prædikeret over, ikke havde nogen egentlig funktion i gudstjenesten, og at den derfor kunne undværes. Derfor indførtes med Foreløbige Ændringer 1973, at der kun læses ét evangelium, nemlig det evangelium der prædikes over. Denne linje blev fortsat i De bibelske Læsninger fra 1975 og Alterbogsforslaget 1985. Denne linje har fået meget bred og næsten uimodsigt tilslutning, og er derfor også fortsat i biskoppernes oplæg, juni 1991.

Når der kun er én evangelielæsning, skal der træffes et valg mellem, hvilken af de to hidtidige placeringer der skal anvendes: Skal det være placeringen fra alteret, efterfulgt af trosbekendelse og salmen før prædikenen, eller skal det være placeringen fra prædikestolen umiddelbart efterfulgt af prædikenen. Liturgikommissionen valgte som udgangspunkt placeringen fra alteret, men havde to varianter af en undtagelsesbestemmelse, hvorefter evangelielæsningen kunne læses fra prædikestolen. Erfaringer fra prøveanvendelsen af Alterbogsforslaget 1985 viser, at forholdsvis mange har valgt undtagelsesbestemmelsen og altså læst den ene evangelielæsning (= prædiketeksten) fra prædikestolen. Begrundelsen er vel primært et ønske om at have prædiketeksten i så nær forbindelse som muligt med prædikenen. Jeg har ikke fået lavet en nøjagtig op-

gørelse over, hvor mange der har brugt undtagelsesbestemmelsen, men har en fornemmelse af, at det er op mod halvdelen, eller måske mere.

I biskoppernes oplæg af juni 1991 er der som udgangspunkt valgt en placering af den ene evangelielæsning fra prædikestolen. Begrundelsen er især et ønske om at have prædiketeksten i tæt forbindelse med prædiken. Denne placering er i overensstemmelse med mange af brugerne af liturgikommissionens betænkninger. Oplægget indeholder dog samtidigt en undtagelsesbestemmelse, sådan at man de steder, hvor man ønsker det, kan læse evangeliet fra alteret.

De Foreløbige Ændringer fra 1973 havde to læsninger fra alteret, hvoraf den første i de fleste tilfælde var en epistel. I De bibelske Læsninger fra 1975 foresloges fortsat to læsninger fra alteret, men nu var den første læsning næsten altid fra Det gamle Testamente. Antallet af læsninger blev igen udvidet til tre, og epistlen blev anført som udgangslæsning forud for den aronitiske velsignelse i gudstjenestens afslutning. Med mindre modifikationer i perikopevalg blev denne ordning fortsat i Alterbogsforslaget 1985.

Reaktionerne på disse forslag har været delte. Som allerede anført var der almindelig tilslutning til reduktionen af antallet af evangelielæsninger fra to til én, og tilsvarende var der også bred tilslutning til forslaget om at indføre en gammeltestamentlig læsning. Derimod var der en del kritik og forbehold over for forslaget om at læse epistlen som udgangslæsning. Dette element i Alterbogsforslaget 1985 har nok været hovedårsagen til, at ikke mere end ca. 20% af landets menigheder har ønsket at afprøve ordningen. Også blandt brugerne har der været relativt mange udtalelser, der var kritiske eller afvisende. Og det var klart, at en autorisation af Alterbogsforslaget 1985 i den foreliggende form ville have til konsekvens, at der ville være en stor gruppe, der fortsatte med at bruge den gamle alterbog og den gamle højmesseordning, og at kun en mindre gruppe ville gå over til den nye alterbog. Salmebogen ville eksempelvis ikke længere kunne trykkes i en samlet udgave med tekst- og bønnebog. Dertil kom, at den historiske og principielle argumentation for udgangslæsningen forekom at være for svag, og at der ikke var dokumentation for historiske og aktuelle paralleller til en sådan ordning.

Konklusionen er altså blevet, som det kan ses i oplægget af juni 1991, at højmesseordningen som udgangspunkt har to læsninger fra alteret og én fra prædikestolen: 1) Læsning fra Det gamle Testamente, 2) Læsning fra Det nye Testamente (epistel eller lektie) og 3) Evangelielæsning (= dagens prædiketekst). At der er to læsninger fra alteret har dette oplæg fælles med alle forudgående danske højmesseordninger, og også med liturgikommissionens forslag. Og forskellen er den, at hvor den sidste af de to alterlæsninger hidtil altid har været en evangelielæsning, er det nu en læsning fra brevene i Det nye Testamente. Fra prædikestolen læses prædiketeksten, sådan som det også har været tilfældet i de officielle danske ordninger hidtil. På dette sidste punkt afviger juni-oplægget fra liturgikommissio-

nens forslag, der dog altid har haft det som en undtagelsesmulighed at læse prædiketeksten fra prædikestolen.

Konklusionen svarer iøvrigt, hvad angår hovedstrukturen, ret nøje til de ordninger, der er blevet indført i Norge, Sverige og Tyskland og flere andre lutherske kirker inden for de sidste 20 år. Det har ikke været en selvstændig målsætning at nå frem til overensstemmelse med de lutherske nabokirker, idet konklusionen primært er bygget på erfaringerne og udtalelserne i forbindelse med prøveanvendelsen af Alterbogsforslaget 1985. Men mon ikke de fleste vil anse denne overensstemmelse for at være en faktor, der støtter det fremlagte oplæg.

Et uløst problem i Alterbogsforslaget 1985 var kirkebønnen, som blev aftrykt i uændret form i forhold til eksempelvis salmebogen og biskoppernes Vejledning. I det foreliggende oplæg af juni 91 anføres tre forskellige paradigmer, der stadigvæk kun har vejledende karakter. De forskellige paradigmer tager hensyn til, at kirkebønnen kan bedes fra prædikestolen og fra alteret, og giver desuden forskellige eksempler på, hvordan forbønnen for dronningen og øvrigheden kan udformes.

Som noget nyt er der konsekvent gennemført en opdeling af højmesseordningen i underpunkter med hver sin overskrift. I hovedsagen svarer denne opdeling til den nuværende autoriserede ordning og til liturgikommissionens forslag; men der er dog enkelte afvigelser. F.eks. er evangelielæsningen (= prædiketeksten) anført som et selvstændigt punkt og ikke kun som en del af prædikenen. Til gengæld betragtes f.eks. lovprisningen efter prædikenen ikke som et selvstændigt punkt. Denne underopdeling er også gennemført i nadverritualet. Endvidere er alle underpunkterne nummererede. Denne underopdeling er kun en ydre praktisk foranstaltning med det formål at give et bedre overblik over hovedlinjen i gudstjenestens forløb.

Derudover er der anført en opdeling i fire hoveddele: Indledning, Ordet, Nadver, Afslutning. Denne opdeling i hoveddele er ikke et konstitutivt træk ved oplægget, men et forsøg på at give et bedre overblik over gudstjenestens hovedstruktur. En tilsvarende opdeling i fire eller fem hoveddele anvendes eksempelvis i de nye lutherske gudstjenesteordninger i Norge, Sverige og Tyskland, og ville også uproblematisk kunne overføres på de hidtidige danske gudstjenesteordninger².

Karakteristisk for den danske højmesseordnings indledning og afslutning er Indgangsbønnen og Udgangsbønnen, som er en dansk liturgisk særtradition gående tilbage til Kirkeritualet fra 1685. Denne særtradition er bevaret, og vurderingen har også været, at denne særtradition er knyttet til denne bestemte ordlyd, der kun er revideret let siden 1685. Derfor er disse bønner blevet stående som en norm for, hvad en indgangsbøn og en udgangsbøn er. I alterbogstillægget kan man finde andre former, som kan anvendes, hvor man ønsker en anden ordlyd; men det er ikke lykkedes at

finde nyere forslag, der kan erstatte de gamle bønners normgivende karakter. Forslaget til ny indgangsbøn i Alterbogsforslaget 1985 er eksempelvis blevet kritiseret af de fleste.

En afledet konsekvens af ind- og udgangsbønnens særstilling i den danske gudstjenesteordning er præludiets og postludiets mere selvstændige funktion. De er ikke kun et forspil til indgangssalmen eller et efterspil til udgangssalmen, idet indgangsbønnen og udgangsbønnen kommer imellem. Og derfor er de i oplægget af juni 91 anført som selvstændige underpunkter i højmesseordningen. Det er en nyhed, men kun på de formelle plan. Sagligt set er det en registrering af, hvordan dansk gudstjenestepraksis er.

I en note er der anført mulighed for at anvende Kyrie og Gloria i højmessens. Og i dette tilfælde kan indgangsbønnen og udgangsbønnen udelades, hvis man vil undgå, at gudstjenestens indledning bliver for lang. Kyrie og Gloria er altså anført som en mulighed, hvor man ønsker at anvende disse led, men er ikke anført som konstitutive led af dansk højmesse.

I det nye alterbogstillæg findes et afsnit med udgangslæsninger, der kan læses i gudstjenestens afslutning efter slutningskollekten og forud for velsignelsen. Forudsætningen for at have en udgangslæsning er, at der forud for prædikenen kun har været to bibelske læsninger: en gammeltestamentlig læsning og dagens evangelium.

Indledningskollekten og slutningskollekten er anført som dele af Indledningen og Afslutningen. Da kollektene i gudstjenestens helhed også fungerer som overgangsled, kan det diskuteres, om det ikke var bedre at anføre dem som indledende og afsluttende led af Ordet og Nadveren. Imidlertid har den danske højmesseordning jo en kollekt om ordet, beregnet til at anvendes, når der ikke er nadver. Og tilsvarende er, efter liturgikommissionens forslag, kollekten fra 1. søndag efter påske anført som en mulig slutningskollekt, hvor der har været både dåb og nadver. Ud fra en helhedsdisposition vil det derfor give den mest konsekvente opdeling at regne indledningskollekten for en del af Indledningen og slutningskollekten for en del af Afslutningen.

Der er tilstræbt symmetri mellem ledene i indledningen og ledene i afslutningen: Præludium – Postludium, Indgangsbøn – Udgangsbøn, Indgangssalme – Udgangssalme, Hilsen – Velsignelse, Indledningskollekt – Slutningskollekt. Der er her ikke tale om en kunstig skabt symmetri, men om en registrering af foreliggende dansk gudstjenestetradition.

Perikopevalget

Da liturgikommissionen i 1970 begyndte deres arbejde, udarbejdede Peter Balslev Clausen en synoptisk oversigt over tekstlæsningerne på søn- og helligdage i Danmark, Norge, Sverige, Finland, Tyskland og i den romersk-katolske kirke. Som sekretær for biskopperne udarbejdede jeg i 1988 en noget lignende oversigt under hensyntagen til de store forandringer, der siden er sket. Siden 1970 er der nemlig kommet nye peri-

kopeordninger i Norge, Sverige og Tyskland. Og dertil kommer, at liturgikommissionen i Danmark har udsendt tre forslag til revision af alterbogen: Foreløbige Ændringer 1973, De bibelske Læsninger 1975 og Forslag til Alterbog 1985. Denne oversigt blev brugt som arbejdsredskab af det pågældende underudvalg, og fulgte iøvrigt arbejdet i noteform, lige indtil det blev udsendt til offentlig høring.

I et vist omfang indtager udgangslæsningen en nøgleposition i liturgikommissionens forslag, og hvis alterbogen ikke skulle bruge udgangslæsningen som en fast nøgle, var det nødvendigt at gennemgå alterbogens læsninger position for position under hensyntagen til det nye grundskema: GT – Epistel – Evangelium.

For evangelieteksternes vedkommende var der for det meste ikke meget at være i tvivl om. Hvor oplægget afviger fra liturgikommissionens forslag, går det for det meste tilbage til den gældende autoriserede alterbog. Et enkelt eksempel kan måske illustrere forholdet. På 6. søndag efter påske har den nuværende alterbog Johs. 15,26-16,4: »Når talsmanden kommer ...«. I Alterbogsforslaget 1985 er perikopen foreslået flyttet til 2. pinsedag og i stedet anvendes på søndagen Johs. 17,1-5. Imidlertid kan det konstateres, at både den norske, den svenske og den tyske ordning har holdt sig til dagens klassiske perikope, sådan som også Prøvealterbogen fra 1958 gjorde. I sådanne situationer holder oplægget sig til dagens klassiske perikope, medmindre liturgikommissionen har fremført meget overbevisende argumenter.

På visse søndage indeholder oplægget juni 91 forslag til ændringer af kirkeåret. Liturgikommissionens forslag om indførelse af en Helligtrekongers søndag følges. Evangelieteksten til første række er Matt. 2,1-12 om de vise mænd. Når der indføres en Helligtrekongers søndag, er der ikke længere plads til Søndag efter nytårsdag. Denne søndags tekster overføres derfor til Julesøndag (= søndag mellem jul og nytår): i første række Luk. 2,25-40 om Simeon og Anna, og i anden række Matt. 2,13-23 om barnemordet i Bethlehem.

Helligtrekongertiden søges endvidere styrket ved at indføre en fast Sidste søndag efter helligtrekonger med forklarelsen på bjerget (Matt. 17,1-9) som evangelietekst i første række. Denne detalje er i overensstemmelse med Prøvealterbogen 1958 og f.eks. også den tyske ordning. Liturgikommissionen har også ment, at perikopen Matt. 17,1-9 skulle fremhæves, men havde fundet en anden plads til teksten på 2. søndag i fasten. Denne placering betød imidlertid, at den klassiske perikope om den kana'anæiske kvinde (Matt. 15,21-28) ikke kunne opretholdes i første tekst-række, sådan som det f.eks. er tilfældet i både den nye norske og den nye svenske ordning. Her fastholder oplægget juni 91 den kana'anæiske kvinde i første tekstrække.

Som noget nyt foreslås en fast Sidste søndag i kirkeåret med domslignelsen fra Matt. 25,31-46 som evangelietekst i første række. Denne centrale tekst findes i den nuværende alterbog og i Alterbogsforslaget 1985 på 26. søndag efter trinitatis, hvorfor den ofte bortfalder.

Vedrørende valget af perikoper til den gammeltestamentlige læsning og læsningen fra brevene i NT var opgaven mere kompliceret. Oplægget kan opfattes på to måder: Det kan opfattes sådan, at udgangspunktet er den nuværende alterbog, der er blevet udvidet med en indledende gammeltestamentlig læsning. Eller det kan opfattes sådan, at udgangspunktet er Alterbogsforslaget 1985, hvor epistlen er blevet genanbragt på sin tidligere plads forud for evangelielæsningen. Begge synsvinkler er mulige.

Ligesom evangelielæsningen og prædikenen er en del af evangeliets forkyndelse som helhed, er også de andre indledende læsninger en del af evangeliets forkyndelse. De kan i visse tilfælde være tematisk bestemt af søndagens konkrete evangelietekst, men de behøver ikke at være det. Derimod vil de altid i princippet være underordnet det fælles centrum, evangeliets forkyndelse.

Intentionen har ikke været at starte helt forfra, men at holde sig til det foreliggende perikopevalg, såfremt der ikke var noget, der talte imod. Derfor er i de fleste tilfælde den indledende gammeltestamentlige læsning identisk med den gammeltestamentlige læsning fra Alterbogsforslaget 1985, og den anden nytestamentlige læsning identisk med epistlen i den nuværende alterbog. Men perikoperne har været overvejet én for én under hensyntagen til den delvist ændrede kontekst, og perikopevalget har været gennemdrøftet flere gange og på flere niveauer.

Som et typisk eksempel kan anvendes 1. søndag i advent, første række: Den gammeltestamentlige læsning er Salme 24 eller Salme 100. Dette svarer til de gammeltestamentlige indgangslæsninger i Alterbogsforslaget 1985. Læsningen fra Det nye Testamente er den klassiske perikope fra Rom. 13,11-14. Det er den tekst, vi har i den autoriserede alterbog, og som de også er fortsat med at anvende i Norge og Sverige.

Baggrunden for dette valg har været et ønske om normalt at respektere den klassiske perikoperække. Den katolske kirke har i meget stort omfang forladt den klassiske række, men den generelle holdning i de lutherske kirker har været, at man i store træk ville bevare den. Og oplægget er her i overensstemmelse med den generelle tendens i de lutherske kirker. Også liturgikommissionen har brugt dette princip – omend i en noget fri fortolkning. I det konkrete tilfælde anvendes Rom. 13,11-14 som udgangslæsning. Liturgikommissionen valgte i sin tid Salme 24, fordi den fra gammel tid hører adventstiden til. Og det valg forekom udmærket og naturligt, og det er derfor blevet stående.

Selv om det her anførte eksempel fra 1. søndag i advent dækker de fleste tilfælde, er der dog også mange eksempler på, at perikopevalget i oplægget af juni 91 er faldet anderledes ud end i Alterbogsforslaget 1985. Hvad angår de gammeltestamentlige læsninger, har det hele tiden skullet tages i betragtning, at der i Alterbogsforslaget 1985 kun var to læsninger før prædikenen. Meget lange eller komplicerede læsninger kan derfor være mere problematiske i denne perikopestruktur med tre læsninger før prædikenen. Det er et forhold, som også liturgikommissionen var op-

mærksom på og prøvede at undgå ved at flytte epistlen hen som udgangslæsning. Men denne løsningsmodel har oplægget af juni 91 jo valgt at se bort fra, og så må andre løsninger på problemet overvejes i visse tilfælde.

Som eksempel på denne problemstilling kan måske anvendes Septuagesima søndag, hvor Alterbogsforslaget 1985 i første række har fortællingen om, at Samuel salver David til konge (1. Sam. 15,35-16,13). Der er ikke anført nogen begrundelse for dette tekstvalg, men mon ikke det er valgt på grund af en tematisk sammenhæng: Samuel salver den yngste til at være konge, og i evangeliet hører vi, at de sidste skal blive de første. Denne tekst er i oplægget af juni 91 erstattet af to vers fra Jeremias (9,23-24). Teksten om Davids salving forekom rigelig lang, og den tematiske sammenhæng for overfladisk, og når man så sig om efter en anden tekst, kunne det konstateres, at perikopeordningerne i Norge, Sverige og Tyskland havde de samme to vers fra Jeremias. De er derfor blevet valgt, fordi de i alt korthed forekommer mere centrale i forhold til hovedpointen i lignelsen om arbejderne i vingården: Eller er dit øje ondt, fordi jeg er god?

Når der er forskelle i perikopevalg mellem Alterbogsforslaget 1985 og oplægget af juni 91, har det ikke altid de samme grunde. Et eksempel på et andet hensyn end det ovenfor anførte kan findes i 2. tekstrække på 1. søndag i advent, hvor den nuværende autoriserede alterbog har en læsning fra Det gamle Testamente: Es. 42,1-9. Liturgikommissionen flyttede allerede i De bibelske Læsninger fra 1975 denne perikope til Fastelavns søndag med den begrundelse, at den synes at passe bedre på denne dag. På det tidspunkt var der imidlertid kun én gammeltestamentlig læsning pr. søndag, og nu er der to, og i adventstiden har anden række også haft gammeltestamentlige tekster i den autoriserede alterbog. Perikopen synes også at passe ganske godt på de plads, hvor den har stået hidtil i den danske alterbog. Og derfor er det i oplægget af juni 91 foreslået, at den bliver stående.

Liturgikommissionen har i flere tilfælde ændret på beskæringen af epistelteksterne i forbindelse med deres brug som udgangslæsninger. De blev ofte forkortede, eller der blev valgt helt nye tekster. Der blev en overgang gjort et forsøg på at tage hensyn til dette perikopevalg for at muliggøre, at de der ønskede at have en udgangslæsning kunne finde perikopen i alterbogen – omend på en anden plads. Men der var for mange tilfælde, hvor det ikke var muligt at forene de to til dels forskellige funktionskrav. Og derfor er det blevet til, at der i alterbogstillægget er en særskilt liste over udgangslæsninger.

Men i flere tilfælde er det lidt kortere perikopevalg blevet stående i oplægget, fordi det forekom at være en bedre beskæring. F.eks. 2. søndag i advent i første række, hvor perikopen er fra Rom. 15. Den autoriserede alterbog har vers 4-9, mens oplægget kun har vers 4-7, sådan som også udgangslæsningen var beskåret. Denne forkortelse svarer til Foreløbige Ændringer 1973 og til den nye norske og svenske alterbog.

Som et eksempel på de afledede virkninger af kun at have én evangelielæsning kan anføres epistelvalget til Skærtorsdag, hvor den klassiske epi-

stel er 1. Kor. 11,23-29 med indstiftelsesordene i Paulus' gengivelse. Denne epistel flyttes i oplægget af juni 91 til anden tekstrække, hvorved opnås, at indstiftelsesordene også lyder i anden tekstrække, hvor prædiketeksten er fodvaskningen (Johs. 13,1-15). Som alternativ prædiketekst kunne perikopen med fordel udvides til 1. Kor. 11,17-29, som foreslået af liturgikommisionen; men som læsetekst må det være tilstrækkeligt med selve indstiftelsesordene i Paulus' gengivelse. Derfor er perikopen forkortet til 1. Kor. 11,23-26. I hovedsagen svarer dette forslag til Foreløbige Ændringer 1973, hvor dog vers 27-29 var anført i parentes med en bemærkning om, at de kunne udelades.

Jeg kan naturligvis ikke gennemgå hele alterbogen, men håber, at bemærkningerne og de anførte eksempler har bidraget til at gøre sagen så gennemsigtig, at det er muligt at føre en nogenlunde nøgtern og saglig debat om sagen.

Kollekterne

Ganske mange af brugerne af Alterbogsforslaget 1985 har været meget glade for at bruge de nye kollektter af Anna Sophie Seidelin og ment, at de måske var den væsentligste fornyelse i forslaget. Men på den anden side var der også mange af de andre udtalelser, især fra ikke-brugere, der har givet udtryk for, at de ikke kunne affinde sig med disse kollektter. Og hvis kollektterne stod som en obligatorisk del af en ny alterbog, ville man ikke kunne bruge alterbogen overhovedet. Biskoppernes konklusionen er blevet, at man ikke vil anbefale dem til autorisation. I stedet er de foreslået anbragt i det nye alterbogstillæg, hvor de kan bruges og afprøves over en længere årrække, hvor præst og menighedsråd er enige herom. Den manglende autorisation betyder, at biskoppens samtykke også skal indhentes; men det skulle ikke være nogen uoverkommelig forhindring.

Udover Anna Sophie Seidelins kollektter indeholder alterbogstillægget også kollektter af Johannes Johansen. Kollektterne har været brugt et antal steder rundt om i landet, og tilbagemeldingerne har hovedsageligt været positive.

Oprindeligt var det også planen, at alterbogstillægget skulle indeholde en oversættelse af de gamle latinske kollektter, som vi her i landet plejer at kalde »missalekollektterne«. Som et internt oplæg i liturgikommisionen havde Anna Sophie Seidelin lavet en nyoversættelse af disse kollektter, men de var ikke kommet videre end til arbejdsbordet. Det biskoppelige underudvalg, der havde med bønnerne at gøre, fik denne oversættelse at se og syntes, at der var så gode kvaliteter i denne oversættelse, at det var værd at arbejde videre med den. Og modtagelsen af kollektterne i den begrænsede høring her i foråret var så positiv, at det besluttedes at flytte kollektterne til selve alterbogen som en parallel række til Veit Dietrich-kollektterne.

I midten af 1500-tallet indførtes Veit Dietrich-kollektterne i den første danske alterbog, og dér har de stået siden og er blevet revideret flere gange. Det meste af tiden har kollektterne stået som eneste mulighed, men i

den tidligste efterreformatoriske tid tog man mere afslappet på det. Man klarede sig så godt man kunne med en oversættelse af de gamle missale-kollekter, og sagde iøvrigt, at det stod enhver præst frit selv at lave sine kollekte, blot det kun var til brug i den lokale kirke. Men i slutningen af 1500-tallet udviklede det sig til, at de nye Veit Dietrich-kollekter fik en monopolstilling. Og denne stilling fik de formentlig ved, at folk syntes, at kollektene var gode og brugte dem. Tiden er måske inde til at finde en afløser for Veit Dietrich-kollektene, men det ser ikke ud til, at det er muligt at finde en række, som kan foreskrives som eneste mulighed. Og derfor er det blevet til, at Veit Dietrich-kollektene er opretholdt som basiskollektrække. Og iøvrigt foreslås det så, at rækken ved sin side får nogle »konkurrerende« rækker, og så vil tiden formentlig vise, hvad der har overlevelseskraft og brugsværdi, og hvad der vil gå i glemmebogen. Eller også vil det blive til, at der permanent på dette område vil være nogle valgmuligheder, ligesom vi som præster har valgmuligheder, når vi skal vælge salmer.

Det kunne godt se ud til, at liturgikommissionen også havde forudsat, at Veit Dietrich-kollektene skulle fortsætte med at være en mulighed; men i givet fald var arbejdet ikke blevet færdigt. Og det underudvalg, der beskæftigede sig med gudstjenestens bønner, stod over for den opgave at vælge eller udarbejde en version. Hvis man ser bort fra den mulighed selv at lave en nyoversættelse, var der følgende valgmuligheder:

- 1) 1923-versionen, der findes i den nuværende alterbog og salmebog.
- 2) Richard Fangels oversættelse i bogen «Gudstjenestekollekterne» fra 1953.
- 3) Versionen fra Prøvealterbogen 1958
- 4) Jørgen Glenthøjs oversættelse fra 1987
- 5) Og et upubliceret forslag fra Anna Sophie Seidelin modtaget i kladder 1988.

Som arbejdsrapport for udvalget blev der lavet en synopsis over de forskellige versioner, og resultatet er blevet, at versionen fra Prøvealterbogen 1958 er foreslået. Den er dog blevet revideret let, bl.a. for bedre at kunne anvende kollektene i anden tekststrække.

Afslutning

Uanset hvad man måtte mene om ideen om en ensartet dansk højmesse i alle kirker fra Skagen til Gedser, må det konstateres, at sådan er situationen ikke længere. Og det må vist også konstateres, at broerne tilbage til en situation, hvor højmassen fejres på samme måde i alle landets kirker er brudt af. Den faktisk foreliggende liturgiske praksis udviser en del forskelle fra sted til sted. Sådan har det vist altid været, men her i Danmark er forskellene afgjort blevet meget større inden for de sidste 20 år. Liturgikommissionens midlertidige ordninger og forsøgsordninger hører nu også til faktisk foreliggende liturgisk skik, på flere områder med mange års fortsat brug bag sig.

Det forekommer urealistisk at drømme sig tilbage til en uniform dansk højmesse. Men det er både muligt og nødvendigt at stille et krav om genkendelighed. I udtalelserne fra den første, begrænsede høringsrunde her i foråret var der næsten ingen, der ankede over, at de savnede en bestemt mulighed i oplægget, men derimod flere, der mente, at mulighederne var for mange og for uoverskuelige. I betragtning af den korte tid, der havde været til rådighed til at sætte sig ind i materialet, forekommer det mig nu, at de fleste ganske udmærket havde forstået at sætte sig ind i mulighederne.

Det nu foreliggende oplæg af juni 1991 er omredigeret, sådan at genkendeligheden og overskueligheden i højmesseordningen er blevet op-prioriteret, uden dog helt at eliminere de alternative muligheder. Måske er mulighederne stadigvæk for mange - jeg mener det personligt ikke. Men det er vel især her debatten skal stå lige for tiden, for at få undersøgt om vi i fællesskab og forhåbentlig i relativ fredsommelighed kan blive enige om, hvilke fælles begrænsninger vi vil lægge på os selv og gudstjenesteordningen for fællesskabets skyld. De legitime og teologisk forsvarlige muligheder er i teorien næsten utallige - hvis de er begrænsede, skyldes det kun begrænsninger i viden eller fantasi. Men ikke alt er gavnligt - for at slutte med en allusion fra Paulus.

NOTER

¹ Jfr. Den augsburgske Bekendelse artikel 7: »Og til kirkens sande enhed er det tilstrækkeligt at være enig om evangeliets forkyndelse og sakramenternes forvaltning«.

² Opdelingen kan også findes i liturgiske afhandlinger fra slutningen af sidste århundrede hos den norske teolog Gustav Jensen. Se f.eks.: Afhandlinger om Gudstjeneste og Menighedsliv, Kristiania 1887, s. 104-114.